

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Martin, Maisa

Title: Monikielisyys muutoksessa

Year: 2016

Version:

Please cite the original version:

Martin, M. (2016). Monikielisyys muutoksessa. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 12.10.2016(Lokakuu). <http://www.kieliverkosto.fi/article/monikielisyys-muutoksessa/>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Monikielisyys muutoksessa

Maisa Martin

Sana 'monikielisyys' sisältää uusia ja vanhoja merkityksiä, joiden syntyä avataan tässä artikkelissa. Kehityskuluilla on yhteyksiä moniin kielenkäytön ja kielitieteen näkökulmien muutoksiin, erityisesti toisen kielen oppimisen alalla. Pohdiskelut tarjoavat aineksia myös perheiden "kielipoliittiseen" päätöksentekoon.

Ennen vanhaan suomalaiset olivat yksikielisiä. Muita kieliä opittiin toki koulussa ja suomen kieltäkin kuultiin ja käytettiin monessa muodossa, mutta melkein kaikki ihmiset ajattelivat olevansa yksikielisiä. Kaksikielisiä olivat ne, jotka olivat oppineet kahta kieltä kotonaan, koska vanhemmilla oli eri äidinkieli, ja jotka osasivat molempia kieliä "syntyperäisen tavoin". Suomen kontekstissa kaksikielisiä olivat useimmiten suomenruotsalaiset. Tällainen kaksikielisyys oli hienoa, mutta useimpien kokemuspöirissä aika harvinaista.

Suurissa siirtolaismaissa kaksikielisyys oli tavallisempaa, kun maahanmuuttajat oppivat maan kielen omansa oheen. Tällainen kaksikielisyys kuitenkin oli pikemminkin paheksuttavaa ja vaarallista. Siirtolaisen tehtävänä oli oppia maan kieli ja unohtaa omansa eikä ainakaan siirtää sitä jälkeläisilleen.

Näistä ajoista ainakin länsimainen näkemys kielten rinnakkaiselosta yhden yksilön elämässä on muuttunut huimasti. Tarkastelen tässä kirjoituksessa muutamia monikielisyden käsitteen muutoslinjoja ja niihin vaikuttaneita ilmiöitä. Tällaisia ovat yhteiskunnalliset trendit ja tapahtumat, käsitykset kielestä ja kielenoppimisesta sekä tutkimustulokset kielistä ihmisen mielessä ja kielen ja identiteetin suhteesta.

Ilmiön nimikin on muuttunut: nykyisin puhumme entistä useammin kaksikielisyyden rinnalla tai sijaan monikielisyydestä määrittelemättä tarkemmin kielten määrää. Puhumme kyllä toisen tai kolmannen kielen oppimisesta, mutta nämäkään termit eivät viittaa kielten lukumäärään: toinen kieli voi olla vaikka kuinka mones, keskeistä on sen käyttö oppimisympäristön arjessa. Kolmannen kielen tutkijat taas omissa konferensseissaan keskittyvät siihen, miten aiemmin osatut kielet vaikuttavat uuden kielen oppimiseen ja käyttöön. Termi *monikielisyys* ei siis määrittele kielten tai kielimuotojen määrää tai niiden osaamisen tasoa.

Yhteiskunnallinen murros

Monikielisyys on aina ollut normaalia suuressa osassa maailmaa, mutta Suomessa yksikielisyys on pitkään ollut normi. Erikielisten ihmisten muutto Suomeen, suomalaisten työskentely ja opiskelu muissa maissa sekä kansainvälisten parisuhteiden yleistyminen ovat nostaneet monikielisyyden jokaisen tietoisuuteen. Melkein jokainen joutuu tilanteisiin, joissa on otettava kantaa monikielisyteen: Puhunko uudelle tuttavalle englantia vai suomea? Menenkö kielikurssille oppimaan vävyäni kotimaan kieltä vai oletanko hänen oppivan suomea, vaikkei hän Suomessa asukaan? Voinko työllistää yritykseeni maahanmuuttajan, vaikka hänen puheestaan kuuluu vieras korostus? Haittaako lapseni oppimista se, että hänen luokassaan on lapsia, jotka eivät osaa kunnolla suomea?

Kielenkäyttöä koskevat päätöksentekotilanteet ovat tulleet osaksi arkea, mutta tieto päätösten seurauksista itselle ja muille ei edelleenkään ole kovin yleistä. Päätöksiä siis tehdään kovin usein vanhentuneiden käsitysten varassa silloinkin, kun ne koskevat toisen ihmisen keskeisiä tulevaisuuden ratkaisuja kuten koulutuspolkuja suunniteltaessa. Uusin opetussuunnitelmien myötä on mediaan ja vanhempainiltoihin vielä ilmaantunut sellainenkin käsite kuin kielitietoinen koulu. Mikä kieli, kenen tietoisuus?

Yhteiskunnallinen muutos siis on siis johtanut tilanteeseen, jossa jokaisen olisi hyvä tietää edes vähän monikielisyydestä. Tutkijoille tässä on tiukka yleistämisen paikka: translanguaging ei taida monellekaan alan ulkopuoliselle avautua, ja monen on edelleen helpompi kuvitella pää säiliöksi, jonka reunat tulevat vastaan, jos kieliä on monta, kuin jatkuvasti muuttuvaksi dynaamiseksi systeemiksi. Kielet myös nähdään selvärajaisina, puhtaina tai virheellisinä ja mieluiten muuttumattomina.

Kielen rajat ja kielitaito

Suomalaiset murteentutkijat etsivät ennen iäkkäitä puhujia, jotka olivat asuneet samalla kylällä koko ikänsä. Päämääränä oli tavoittaa mahdollisimman puhdas kielimuoto. Kartoille vedettiin niin kielten kuin murteidenkin rajoja. Nyt tunnustetaan, että kielimuodot elävät limittäin ja muuttuvat jatkuvasti. Kielitaitomme on myös aina osittaista: emme osaa mitään kieltä täydellisesti, emme edes tiedä, mitä täydellinen kielitaito voisi olla. Toisaalta hallitsemme hyvinkin monia kielimuotoja jossain määrin. Ymmärrämme liki kaikkia suomen murteita ja vähän viroakin, osaamme ehkä puhua ja kirjoittaa jotain vierasta kieltä ja tunnistamme ainakin sanan tai kaksi melkein kaikista kielistä. Olemme kaikki monikielisiä.

Tutkijoiden käytössä monikielisyyden käsite on siis muuttunut vastaamaan reaali maailman ilmiöitä eikä koske enää pelkästään virallisesti määriteltäviä ja tarkkaan rajattuja kieliksi kutsuttuja abstraktioita. Tällä on seurauksia myös kielten opetukselle ja kielitaidon arvioinnille. Koulussa on totuttu jakamaan kielenopetus äidinkieleen, joka koulupuheessa saattaa olla myös suomen kielen synonyymi, ja muihin kieliin, joista jokaista opetetaan omassa luokassaan suljetun oven takana. Käytävillä ehkä siedetään oppilaiden mukanaan tuomia muitakin kieliä, mutta muiden aineiden oppitunneilla ei kielistä juuri ole puhuttu, ei edes opetuskielestä, vaikka sen oppimisesta iso osa tapahtuu kunkin oppiaineen yhteydessä. Kuitenkin koko koulu toimii kielen varassa niin kuin yhteiskunta muutenkin. Kielitietoisuuden koulun käsite liittyy tiukasti nykyaikaiseen monikielisyyden käsitteeseen, mutta kummankin avaaminen vaatii monenlaista ajattelun muutosta.

Kielitaidon arviointi joutuu saman tien murrukseen. Todistuksia jonkin kielen osaamisen tasosta tarvitaan varmaan edelleen, mutta jotenkin olisi saatava näkyviin myös ne taidot, joita tarvitaan monikielisessä maailmassa. Niitä tuskin vielä on juuri mietittykään, mutta ainakin taito oppia tarvittaessa kieltä ympäristöstä on tärkeä. Jonkinlainen kielitiedon peruspaketti olisi hyvä jokaisen saada. Kielten kanssa työskentely vaatii henkistä joustavuutta, kuuntelu-, päättely- ja vuorovaikutustaitoja, myönteistä asennetta ja epätäydellisyyden sietokykyä. Tällaisten taitojen tavoitteellinen kehittäminen ja arviointi on vielä alkutekijöissään.

Kielen oppimisen sosiaalinen ja lingvistinen käänne

Muualta Suomeen muuttanut aikuinen päätti mennä ruotsin kurssille ja tuli

ensimmäiseltä tunnilta pöllumystyneenä: "Meille opetettiin viisi deklinaatiota eikä yhtään sanaa!" Tapaus on tältä vuodelta, joten kielioppi edellä opetetaan siis edelleen kaikista kommunikatiivisalkuisista iskusanoista huolimatta. Myös jotkut tutkijat paneutuvat edelleen ahkerasti yhden kieliopillisen piirteen omaksumisen ja opettamisen saloihin. On tietenkin ihmisiä, jotka tietävät oppivansa uuden kielen lukemalla ensin kieliopin ja ryhtymällä kasvattamaan sanavarastoa ja hankkiutumalla vasta sitten puheisiin kyseistä kieltä osaavien ihmisten kanssa. Heidä on kuitenkin melko vähän, he ovat usein ammatiltaan lingvistejä ja oppivat uusia kieliä ilman opetustakin. Heidän monikielisytyensä on tietoisten valintojen tulos.

Suurinta osaa ihmisistä kuitenkin kiinnostaa enemmän eri kielimuotoja vaativista tilanteista selviytyminen kuin tieto kielten rakenteesta. Myös kielenoppimisen tutkijat ovat jo parin vuosikymmenen ajan tarkastelleet monikielistymisen prosessia uusista näkökulmista, joiden lähtökohtana ei ole kieli sääntöpohjaisena systeeminä. Toista muutosten rypästä kutsutaan yleisesti sosiaalseksi käänteeksi, toista nimitän tässä lingvistiseksi käänteeksi.

Sosiaalinen käänne viittaa 1990-luvun puolivälissä alkaneeseen muutokseen, jossa abstraktin kielisysteemin oppimisen sijaan tarkastellaan kielenkäyttöä kontekstissaan ja erilaisten sosiaalisten tekijöiden yhteyttä oppimiseen. Kieli on sitä, mitä sillä tehdään. Kielenkäytön mahdollisuudet rajaavat luonnollisesti sitä, mitä on opittavissa. Tämän suuntauksen yhteydet perheiden monikielisyyden tarkasteluun ovat ilmeiset: koulun opetuskielestä opitaan eri asioita kuin kodin ja sukulaisten kielistä. Kielenkäyttötilanteiden ja -tarpeiden erittelemisen selkeyttää tavoitteiden asettelua ja päätöksentekoa perheessä. Tarvitaanko esimerkiksi eri kouluaineiden vaatimaa kielimuotoa jokaisella perheessä käytettävällä kielellä? Tai haittaako, jos osaa lastenloruja vain mummon kielellä?

Lingvistisellä käänteellä tarkoitan tässä samoihin aikoihin tapahtunutta käyttö pohjaisten kielikäsitteiden nousua vallitsevaksi tavaksi tarkastella kieltä. Tähän sisältyy monenlaisia näkemyksiä, mutta monikieliseksi kasvamisen kannalta tärkeimpiä on käyttötaajuuden tunnustaminen oppimisen keskeiseksi vaikuttajaksi: sitä opitaan, mihin usein törmätään. Jos ei siis perheessä puhuta vaikkapa urheilusta, eivät urheilun puhutavat tule tutuiksi millään kielellä. Toinen tärkeä käänne on kaotisuuden ja jatkuvan muutoksen näkeminen kielen keskeisenä ominaisuutena. Monikielisessä perheessä elävän kielitaito ei voi olla staattinen ja pysyvä samanlaisena, vaan se kasvaa ja kuihtuu ja eriytyy aina tarpeen ja tilanteen mukaan. Kolmas lähtökohta on kielen ainainen epätäydellisyys. Täydellistä kielitaitoa ei ole, vaan itsekukin opimme ja unohtamme jatkuvasti.

Lingvistiseen käänteeseen sisältyy myös se, että kielenoppiminen ja monikielisyys lähentyvät toisiaan myös tutkimuksessa. Euroopan toisen kielen oppimisen yhdistyksen konferenssissa EuroSLA 26:ssa, joka pidettiin Jyväskylässä elokuussa 2016, oli mukana kielenoppimisen tutkijoiden perusjoukon ohella myös itseään nimenomaan monikielisuuden tutkijoina pitäviä. Pari kutsuttua puhujaa ihmettelikin samaansa kutsua, koska eivät olleet tottuneet näkemään omaa toimintaansa kielenoppimisen tutkimuksena, mutta totesi jälkepäin saaneensa monia uusia ajatuksia. Tutkimusalojen eriytymiseen on omat akateemisen maailman toimintatavoista ja tulostavoitteista johtuvat syynsä, mutta pienen maan etuna on, että hiukan eri aloilla toimivat tutkijat tuntevat toisensa, puhuvat keskenään eivätkä sitten aina niin huomaakaan toimivansa eri aloilla.

Monta kieltä yhdessä mielessä

Usean kielen rinnakkaiselosta yksissä aivoissa on keskusteltu paljon. Tutkimusta on käynnissä etenkin aivokuvantamisen välineillä, joiden avulla uutta tietoa kertyy koko ajan. Nykytiedon mukaan kielten ilmausten ja niiden merkitysten väliset yhteydet muodostavat verkoston, jossa linkit vahvistuvat ja heikkenevät käytön myötä. Eri kielimuodot ovat yhteydessä keskenään ja tilaa riittää kaikille. Rajoitukset liittyvät aikaan: kun uusia linkkejä syntyy ja vanhat pysyvät aktiivisina vain käytön myötä, aikamme ei riitä loputtoman monien kielten oppimiseen.

Monikielisuuden ja yleisten kognitiivisten kykyjen yhteydestä on tehty runsaasti tutkimusta. Joskus ajateltiin usean kielen käytön heikentävän älykkyyttä – pärjääväthän siirtolaisten lapset usein valtakieltä puhuvia lapsia huonommin koulussa, jonka opetuskieltä he ovat vasta oppimassa. Nykyään tiedetään laajojen tutkimusten pohjalta, että monikielisuudella ja yleisellä älykkyydellä ei ole yhteyttä suuntaan tai toiseen, mutta erityisesti kielelliseen tietoisuuteen liittyvät kognitiiviset taidot kehittyvät monikielisillä lapsilla yksikielisiä aikaisemmin. Edes kielenoppimisen erityisvaikeudet eivät monikielisuudesta pahene, mutta tukea kielenkehitykseen on toki saatava lapsen kaikilla kielillä.

Kiinnostava kielen ja kognition välistä yhteyttä koskeva tulos on myös se, että ikääntymiseen liittyvät muistisairaudet puhkeavat useampaa kuin yhtä kieltä käyttävillä huomattavasti yksikielisiä myöhemmin. Lapsen kasvattaminen monikieliseksi ja aikuisten kannustaminen kielten monipuoliseen käyttöön siis on sekä inhimillisesti että yhteiskunnallisesti hyödyllistä, onhan muistisairaiden hoito myös suuri taloudellinen haaste. Ei vielä tiedetä, miksi monikielisyys suojaa muistihäiriöiltä. Aktiivinen aivojen

käyttö on tietysti yleensäkin hyväksi, mutta miksi juuri monikielisyys olisi erityisen hyödyllistä? Yksi tutkimuslinja lähtee siitä, että aivoja virkistää erityisesti "väärien" kielten aktivoitumisen estäminen. Ideana tässä on se, että kaikki osatut kielet ovat aina valmiudessa ja kussakin tilanteessa niistä on vaimennettava ne, joita ei juuri nyt tarvita.

Kieli ja identiteetti

Monikielisyys liittyy läheisesti ihmisen identiteettiin, sehän muuttuu väistämättä kielellisten kokemusten myötä. Kielen mukana kulkeutuu ajatustapoja ja keinoja jäsentää maailmaa. Aiemmin kieli-identiteetinkin tutkimus rajoittui pääasiassa kielen ja yksilön suhteeseen ja kieli-identiteetti nähtiin melko pysyvänä. Nykyään kieli-identiteetti nähdään tilanteisena ja jatkuvassa muutoksessa olevana. Siihen liitetään myös uusia käsitteitä kuten *toimijuus* ja *osallisuus*. Monikielisyys sisältö laajenee myös näiden kautta: monikielisyys sisältää kielten osaamisen ohella mahdollisuudet käyttää niitä ja niiden avulla osallistua yhteisön elämään sekä päättää itse kulloisestakin kielellisestä identifioitumisestaan. Monikielisyys ja identiteetin suhde on siis sängen mutkikas ja häilyvä.

Uusi monikielisyys perheessä

Monikielisyys ei siis enää merkitse vain kahden tai useamman kielen rinnakkaiseloa ja vuorottaista käyttöä yhden ihmisen tai yhteisön elämässä. Käsite sisältää yhteiskunnallista muutosta, uusia käsityksiä kielestä jatkuvasti muuttuvana ja epätäydellisenä ilmiönä, abstraktin ja konkreettisen kohtaamista. Elämää kielten kanssa kuvaa termi *translanguaging* eli usean kielen limittäinen käyttö. Monikielisen perheen elämä on juuri sitä.

Uuden monikielisyyskäsitteksen keskeinen anti kodin, päivähoiton ja koulun kielivalintoja miettivälle perheelle on sekä vaativa että vapauttava. On tehtävä päätöksiä siitä, mitä kieliä perheessä puhutaan, ja tuettava lasten kielenoppimista järjestämällä monipuolisia mahdollisuuksia käyttää kaikkia perheen ja ympäröivän yhteiskunnan kieliä. Aikuiset tarvitsevat myös tilaisuuksia pitää yllä ja laajentaa kielivalikoimaansa. Tämä vaatii väistämättä enemmän aikaa kuin yhteen kieleen tyytyminen, mutta tuottaa myös iloa ja palkitsee ajan mittaan. Monikielisyys näkeminen luonteeltaan muuttuvana ja ikuisesti epätäydellisenä estää asettamasta mahdottomia tavoitteita ja auttaa välttämään epäonnistumisen tunteita. Vähäiseltäkin vaikuttava kelitaito on osaamista ja toimii pohjana uuden oppimiselle. Olemme kaikki

ovat ikuisia kielenoppijoita, joilla on lupa oppia ja unohtaa, yrittää uudelleen, sekoittaa kieliä ja leikkiä niillä.

Kirjoittaja on emeritaprofessori Jyväskylän yliopisto kielten laitokselta.

Kirjallisuutta

Saadakseen lisätietoa artikkelissa mainituista aihepiireistä voi aloittaa vaikkapa seuraavista lähteistä:

Sosiaalinen käänne:

Block, D. 2003. *The Social Turn in Second Language Acquisition*. Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.

Lingvistinen käänne:

Barlow, M. & Kemmer, S. (toim.) 2000. *Usage-based models of language 2000*. Chicago, USA: Chicago University Press.

Lapset ja monikielisyys:

Genesee, F., Paradis, F. & Crago, M.B. 2011. *Dual language development & disorders: A handbook on bilingualism and second language learning*. Baltimore, USA: Brooks Publishing.

Translanguaging:

García, O. 2009. *Bilingual Education in the 21st Century: A Global Perspective*. Malden, USA and Oxford, UK: Wiley - Blackwell.

Kieli ja identiteetti:

Pavlenko, A. & Blackledge, A. 2004. *Negotiation of identities in multilingual contexts*. Bristol, UK: Multilingual Matters.

